

BŐHM KORNÉL

Politikai kommunikáció: helyzetek és gyakorlatok

Gianpietro Mazzoleni: *Politikai kommunikáció*
(Osiris, Budapest, 2002)

Sárközy Erika—Schleicher Nóra (szerk.):
Kampánykommunikáció (Erasmus Könyvek,
Akadémia Kiadó, Budapest, 2003)

Az alábbiakban a közelmúltban megjelent két könyvet kísérek meg bemutatni. Mindkettő a politikai kommunikációval foglalkozik, de míg az egyik – Mazzolenié – egyfajta kézikönyvként, könnyített tankönyvként forgatható, addig a másik – a tanulmánykötet – sokkal inkább a 2002-es országgyűlési választásokra koncentrál, és mint ilyen, a kampánykommunikáció gyakorlati működésének egy-két aspektusába kíván betekintést nyújtani.

Sokan úgy látják, hogy a politika – a demokrácia kiterjedélyesedése és a média robbanásszerű fejlődése miatt – egyre inkább kommunikációvá lett, egyre kevesebb a tartalmi elem, nem igazán számít már, hogy „mit mondunk”, míg egyre nagyobb szélet jut az „ahogyan mondjuk-nak”. Ha igazuk van, akkor a politikai kommunikáció nem választható el magától a politikától, a kigyó a saját farkába harap. Mazzoleni tartalmas könyve átfogó munkát ígér a politikai kommunikáció ingoványos területéről, fel kívánja dolgozni a terület valamennyi lényeges iskoláját, saját bevallása szerint úgy, hogy azokat nem látja el saját nézeteivel. Ez utóbbiban nem tartja magát a saját maga állította feltételhez, de ez talán nem is baj. A szövegből rendre kitüremkedik a szerző kritikai álláspontja egyes nézetekkel szemben, ez rész-

ben árnyalja az olvasónak nyújtott olvasmányt, másrésről a hazai pálya előnyét kihasználva a szerző nézetei diadalmaskodnak a megidézett véleményeken.

A szerző célja tehát, mint azt a bevezetőben is olvashatjuk, hogy a politikai és kommunikációs jelenségek tanulmányozóinak világos szöveget adjon a kezébe, amely egységes képet nyújt erről a tudományos területről, s amely rendszerező, ugyanakkor lényegre törő kifejtésben mutatja be a „szakma állapotát”, vagyis azokat a fontos ismereteket, amelyek egy jelentős tudományos tradíció és a gombamód szaporodó vizsgálódások termékei. Hogy ez nem sikerül maradéktalanul, elsősorban nem Mazzoleni, hanem Oszama bin Laden és a nemzetközi terrorizmus hibája. Az eredeti szöveg 1998-ban jelent meg Olaszországban, és mire hozzánk elért (2002) történt egy s más a földgolyón, aminek hatására kissé másképpen kell gondolkoznunk a politikai kommunikációról is. Máshogy viselkedik a közszolgálat, mint annak előtte, máshogyan viszonyulnak a politikusok is a médiához. Érdemes talán ezt a könyvet 2001. szeptember 11-e előtti fejjel olvasnunk, ha egyáltalán lehetséges ez, és érdemes a katasztrófa utáni eszünkkel kiegészítéseket tenni a bemutatott tételekhez. Alighogy megérkezett hozzánk Mazzoleni könyve, máris megérett egy javított kiadásra.

Talán önigazolásként, de mindenképpen zavaró sűrűséggel bizonygatja a szerző a média és a politika egymásra hatásának jelentőségét, a videokráciára jellemző mediatizált politika kölcsönös függőségi viszonyát. A kötet jelentős része ennek a triviális tételnek a beláttatásán fáradozik, noha felvethető, hogy aki ezzel nem ért egyet, az valószínűleg tagadja azt is, hogy létezne politikai kommunikáció. A könyv első három fejezete nagyjából-egészében ennek jegyében telik.

Az első fejezet a politikai kommunikáció területének ismeretelméleti határait definiálja, azonosítja a három szereplő (politikai rendszer, tömegkommunikáció rendszere, állampolgár-választópolgár) közötti kommunikációs folyamatokat, és összegző képet rajzol a nemzetközi kutatási eredményekről. Áttekintést kapunk a „politikai kommunikáció” fellelhető történelmi gyökereiről, a mediatizált nyilvánosságról és a nyilvánosságmodellekről. Megkísérel megfogható definíciót is adni a politikai kommunikáció fogalmára. A második fejezet a két fő kibocsátószereplő, a politikai rendszer és a tömegkommunikáció rendszerének specifikumait vizsgálja, valamint e két szereplő interakciójának rendszerre vonatkozó jellemzőit. Felvázolja a média központi szerepének mibenlétét, és a könyv során nem utoljára a média és a politikus kölcsönös függéséről elmélkedik. Megvizsgálja az egyes politikai kommunikátorok (elnök, kormány, parlament, párt) kommunikációs jellemzőit, és mindent belehelyezi a média rendszerébe. Elgondolkodtató fejezetrész foglalkozik azzal, hogy mi és hogyan válhat hírré, és hogy

a politika és a média együttműködése teremti-e vagy torzítja-e a valóságot. A hírekkel foglalkozó elméleti rész rendkívül alapos, olvasmányos és gondolatébresztő.

A harmadik fejezet továbbviszi ezt a gondolatot, és bemutatja a média és a politika interakciójának modelljeit, hatásait. Természetesen mindent magába foglaló modell nem létezik, de Mazzoleni kísérletet tesz egy igen átfogó kép felvázolására. Megvizsgálja, hogy a média pártosságának milyen szintjei vannak, majd rátér a különböző modellek bemutatására.

Az ellenfélmodellre épül a az állampolgárokat a hatalmasokkal szemben megvédő újságírás romantikus képzete, a házőrző kutyaként működő ellenálló újságírás eszménye és gyakorlata. A párhuzamosságmodellben a két szereplő érdekeinek és céljainak megfelelése a vonatkozási pont, más szóval „a média nem mindig és mindenütt negyedik hatalom, mert nem a politikai és gazdasági hatalmi érdekek fölött helyezkedik el”. (79. o.) A cseremodell fejezi ki leginkább a kölcsönös függés elvét, a kölcsönös szükség vezeti mindkét szereplőt arra, hogy a konfliktussal szemben a tárgyalást, az erőforrások cseréjét részesítse előnyben. Végezetül megemlíti a versenymodell is, amelyre a szembenállás és a kihívás a legjellemzőbb olyan elképzelés alapján, amely szerint a médiarendszerek olyasfajta politikai befolyásoló szerepre próbálnak meg szert tenni, amellyel a demokráciában normálisan a politikai intézmények és alanyok rendelkeznek. Mazzoleni ugyan nem fejt ki, de hozzátehetjük, hogy a modern demokrácia korában komolyan felvetődhet a kérdés, hogy a média ilyen jellegű erejének megnövekedésével joggal kérdezheti a választópolgár, hogy milyen felhatalmazás által gyakorolhatja a média a közhatalom bármely szeletét, legyen az akár a legkisebb rész is.

A mediatizáció következményei a politikai rendszerben címet viselő alfejezet olyan fogalmakat vezet be a téma tárgyalásába, mint az agenda setting és az agenda building, az issue-management stb. A média hatása a politikai életre abban is tetten érhető, hogy a pártok kénytelenek kisebb jelentőségű teret kiszakítani maguknak és átengedni a területet egyetlen pártvezérnek. A perszonalizációt azért követeli meg a média, hogy drámaiban, áttekinthetőbben tudja tálni a politikai élet eseményeit a választóknak, és ehhez a pártoknak is alkalmazkodniuk kell. „A politikus nem tudja nem alávetni magát a televíziós népszerűség szabályainak, arra kényszerül, hogy sztár legyen, ellenkező esetben megszűnik létezni... A televízió az az eszköz, amelyik a leginkább ragaszkodik a perszonalizációhoz és a személyek közötti versengéshez.” (91. o.)

Mint azt Mazzoleni hangsúlyozza is, a politikai kommunikáció interdiszciplináris terület, magába foglalja a politikatudományt, a kommunikációs szociológiát, a szociálpszichológiát, a nyelvtudományt és más tudományágakat is. Megítélésem sze-

rint talán éppen ezért, Mazzoleni túl nagyot akart markolni, amikor teljes áttekintést kívánt nyújtani e számos, egymással nem feltétlenül könnyen összetársítható területről. Éppen emiatt a kötet szerkesztése talán kicsit ellentmondásos, nem jut súlyoknak arányosan megfelelő felület az egyes tudományágaknak. Van, ahol eltalálja a szerző az optimális mennyiséget. Ilyen például a negyedik és az ötödik fejezet, a politika nyelvéről, szertartásairól, szimbólumairól és a választási kommunikációról. A kötet középpontjába állított két fejezetet érzem a mű legerősebb, leginformatívabb részének, itt felel meg leginkább Mazzoleni a kitűzött célnak. A kötet itt kimondottan olvasmányos, érdekes, és átfogó képet ad a politikai kommunikáció ezen területeiről. Többoldalú definíciót kaphatunk a nyelvezetről, amelyet a politika használ, a politikai arénában használatos diskurzustípusról, annak elágazásairól. Meghatározza a politikai nyelv négy alaptípusát (buzdítás, jog, közigazgatás és alkudozás) és elemzési elveket is kínál ezekhez. Izgalmas a politikai szertartásokról szóló rész, amelyben történeti áttekintés mellett a jelenre vonatkozó eligazítást is olvashatunk, elmélkedhetünk a konzervatív típusúnak tekinthető rítusok állandóságáról és változásairól, végül a politika szimbolikájáról és a retorikáról.

Különösen jól sikerült a választási kommunikációról szóló fejezet. A szerző itt szakít leginkább az elméleti háttér tudományos feldolgozásával, a kötet itt a leginkább gyakorlatias és kézzelfogható. (Minthogy a nem túl vaskos fejezetekben amúgy sincsen mód ezeknek az iskoláknak meggyőző igényű feldolgozására, talán túlzott elképzelés volt ennek kísérlete.) A választási kommunikáció tehát az a terület, ami valóban közelebb viszi az olvasót a politikai kommunikáció egészéhez. „Nem túlzás azt állítani – írja Mazzoleni –, hogy a választási kommunikáció jelensége magában foglalja a politikai kommunikáció szinte egész területét abban az értelemben, hogy ez utóbbi együtt jár azokkal a kommunikatív folyamatokkal (azokat keresztezi és több ízben fölébük is helyezkedik), amelyek a konszenzus megszerzéséhez és a népi akarat mobilizálásához kapcsolódnak, ahhoz a két történéshez, amely különösen a választásokon valósul meg.” (123. o.) Ha ehhez hozzátesszük, hogy a videokrácia korában a fejlett demokráciákban szinte mindenhol megvalósulni látszik a permanens kampány, könnyen belátható, hogy ez a terület valóban viszi a pálmát, tanulmányozása megkerülhetetlen és nélkülözhetetlen.

Érdekes megfigyelés, hogy kutatásának népszerűsége három alappilléren nyugszik: 1. a küzdőszellem és a drámai természet; 2. a pártverseny és a piaci verseny analógiája; 3. a média politikára gyakorolt hatása itt nyilvánul meg viszonylag a legegyszerűbben. Mazzoleni a három pillér mellett bemutatja a választási kommunikáció típusait is, majd pedig bővebben megvizsgálja a pártok és a jelöltek választási kampányát is. A feje-

zet csúcspontja a politikai marketinggel foglalkozó rész, amely részletesen mutatja be az egyes modern marketingtechnológiákat, nem meglepő módon modernségük ellenére néhány ezek közülük még így is több ezer éves... Ilyen a door to door kampány, a mozgósítás, a nagygyűlés. Számos egyéb eszköz csupán a technika fejlődésének üteme miatt nem került használatra korábban, de az elmélet egy srófra jár; ilyenek a telemarketing, direkt marketing, a televíziós reklám stb. Érdekes, ahogyan a bemutatott marketingeszközök fokozatosan kopogtattak be hozzánk is.

Ehhez tartozik még a kötet egyik – a hazai olvasók szempontjából nézve legalábbis –gyengése, ugyanis a szerző legtöbbször olasz példákat villant fel, ráadásul nem is minden esetben a legismertebbeket. Megeshet, hogy a magyar olvasóközönség nem eléggé járatos napi szinten az olasz belpolitikában, így egyes példák nem sokat mondanak vagy éppenséggel félrevezetnek. Hiányoltam továbbá a negatív példákat, a baklövések bemutatását is. Ezek felvillantása sok esetben legalább olyan tanulságos lehet, mint a pozitív esetek feldolgozása. Talán még érthetőbbek is, mint a konkrét, kevésbé ismert olasz történetek. Még több sztori talán jót tehetett volna a kötet szövege olvasható nyosságának is, ha már a cél nem egy száraz tankönyv prezentálása volt.

Azt is itt kell megjegyeznünk, hogy az olasz belpolitika sokkalta sűrűbben produkál választásokat, mint a magyar, ebből is adódhat némi szemléletbeli eltérés. Nem is beszélve az olasz és a magyar habitus közötti eltérésekről: Mazzoleni például pozitívként jegyzi meg, ha egy politikai szereplő bátran gesztikulál a televízióban; egy magyar honfit vélhetően idiótának tartának hasonló körülmények között... Sajnálatos az is, hogy példáinak túlnyomó részét az 1994-es olasz kampányból citálja, és ezen a gyorsan fejlődő területen a majd' 10 évnyi különbség időben annyira távol esik, hogy sokszor nehéz kihámozni bármiféle értelmes párhuzamot. Az is tény ugyanakkor, hogy Berlusconi Forza Italiája ekkortájt bontott zászlót és egyben diadalmaskodott is, érdemes lehet tehát odafigyelni a párhuzamokra. Mint ahogy számos párhuzam figyelhető meg az egyes bevetett marketingeszközök terén is; mostanra az arzenál csaknem azonos.

Rendkívül értékes képet ad a kampány körül sündörgő szakértőkről, megismerhetjük a politikai tanácsadókat, imázssztratégákat, spindoktorokat (ez utóbbiak elsősorban azért felelősek, hogy a hírekből sikerüljön mindig pozitív üzenetet kihozni az adott politikusra, pártra nézve). Tanulságos a televízió választási hirdetéseivel kapcsolatos rész is, amely kritikai reflexiókkal zárul. „A televízió living-room kampánnyá változtatta a választási kampányokat, eladdig, hogy a televízió folytán olyan, mintha a jelölt lenne ott minden egyes otthonban, nem

csupán az aktivista” – idézi a szerző D. D. Nimmót, aki szerint „a célközönségbe való behatolás finom technikái és a kereskedelmi szakértelem igénybevétele, amelyek a televíziós eszköz cinikus használatával a jelöltek és a választók közötti intim, interperszonális tér illúzióját kínálják, lerombolják a politikai teret”. (142. o.) Számos borús jóslatot fest még fel Mazzoleni, de végül megkönnyebbülten vehetjük tudomásul, hogy „a dirty politics már jóval az »inkorrekt« és »erkölcstelen« televíziós reklám elterjedése előtt is létezett”. (144. o.)

A nem kevésbé izgalmas hatodik fejezet a választási kampányok tömegkommunikációs tálalását tárgyalja. Megvizsgálja a politikai kampány napirendjét, ezen belül is az egyes médiumok és egyes politikai aktorok szerepét. Itt is rávilágít – kissé redundáns módon – a média és a politikusok közötti kölcsönös függésre, a hírehségre és a hírekbe való bekerülés éhségére. Elgondolkodtató önigazolási effektusra hívja fel a figyelmet, amikor ezt írja: „ha sok újság különböző okok miatt rossz fényben tüntet fel egy pártot vagy jelöltet vagy azoknak néhány kezdeményezését, nyilatkozatát, akkor a többszörös tálalási rendszer miatt – amely szétszórja, majd újra felfogja ugyanazt a hírt a tájékoztatás egész világában – beindul az önigazolás mechanizmusa, amely az érdekelt politikai alanyoknak nagy problémát okoz abban, hogy újra pozitív képet adjanak magukról”. (149. o.) Végigveszi a tömegkommunikációs tálalás jellemzőit és fajtaíait, a hírszelekció fontosságát és jellemzőit, a kampányinformáció csomagolását, a politikai hírek műfajait.

Érdekes olvasmány a közvélemény-kutatásokra vonatkozó megállapítások összegzése, amelyből kiderül, hogy ezek a kutatások tulajdonképpen sokkal kevesebbet árulnak el a valóságról, mint amennyire maguk is alakítják azt. „Meghatározó súlyuk van a jelölésben és a kampány előkészítő szakaszában, mivel eszközei a vetélkedésben részt vevő felek erőviszonyai meghatározásának, egyben elemei a pártok és az esetleges jelöltek közötti tárgyalásnak, valamint ürügyül is szolgálhatnak az ellenfél megtámadásához.” (173. o.) A közvélemény-kutatásokért azért is hálás a média, mert ezek a számadatok rendkívüli módon le tudják egyszerűsíteni a világot, önmagukban is hírértékűek, ráadásul remekül dramatizálhatóak; egyszóval tökéletesek arra, hogy a sajtó címdalra tűzhesse őket. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a jól ismert tényt sem, hogy a közvélemény-kutatások önbeteljesítőek is lehetnek, de legalábbis visszahatnak vizsgált tárgyukra, a közvéleményre.

A fejezet zárásában Mazzoleni bemutatja, hogy a választási kampány tálalása hat a politikai szereplőkre is, akik a szabályszerűségekhez alkalmazkodva igyekeznek híreket szolgáltatni, igazodnak a lapzártákhoz, rövidítenek mondataikon és mondanivalójukon, emészthetővé teszik a politikát a nagyközönség számára. (Ehhez kapcsolódik a kritikai reflexió, amely cinkos-

sággal vádolja meg az újságírókat és a politikusokat, a politikusok mozgásterét behatárolja, ráadásul olyan kiválasztódást érvényesít, amelyben a „legtelegebb” személy lesz a politikai vezér, és nem pedig a szakmailag legrátermettebb.) E fejezet érdekessége az is, hogy a kötetben ez az egyetlen hely, ahol bőségesen találunk ábrákat, táblázatokat és grafikonokat, ezek hiánya kimondottan feltűnő a többi fejezetben.

Korábban említettem, hogy maga Mazzoleni is hivatkozik arra, hogy interdiszciplináris tudományágat mutat be. Megítélésem szerint a kötet záró két fejezete épp ennek az elképzelésnek esett áldozatul. A VII., a politikai kommunikáció hatásai és következményei címet viselő fejezet nem illeszkedik szervesen a kötetbe, már címe is azt sugallja, hogy nem teljesen letisztult a helye. Mazzoleni elméleti részletekbe merülve, véleményem szerint feleslegesen vizsgálja az üzenetekre és a kibocsátókra vonatkozó változókat, a tömegkommunikáció keretbe foglaló szerepét, és sok egyéb bizonyára fontos területet, amelyek valóban hasznos kifejtéséhez a könyv nem kínál megfelelő terjedelmet.

Ha az elméleti megállapítások túlburjánzása igaz volt a hetedik fejezetre, akkor még inkább az a könyv zárófejezetére. Kicsit erőltetett módon hozza elő Mazzoleni a politikai szocializáció területét, s noha valóban sok összefüggés található a politikai kommunikációval, ez a rész inkább csak az interdiszciplinaritás újbóli igazolása miatt lehetett fontos a szerzőnek. Kicsit jobban védhető a tájékozott állampolgárról és a politikai részvételtől szóló rész, de a kötet enélkül is teljes egész lenne.

A zárófejezet azonban így is tartalmaz egy rendkívül messzire vezető, bölcs és egyben önkritikus megállapítást, amikor a választó szavazásról való döntését „központi rejtélynek” nevezi. Való igaz, hogy ameddig nem tudjuk pontosan, hogy a választópolgár mi alapján dönt arról, hogy elmegy-e szavazni, és ha igen, akkor mire voksol, addig semmit se tudunk. „A választás indítékait megérteni annyit jelent, hogy megértjük a hatalomért folyó játékot, hogy azt esetleg irányítani is tudjuk (...) senki sem tudja igazán, milyen hatása van a televízióknak (...), akik kutatni szándékoznak ezen a téren: ne legyenek illúzióik a tekintetben, hogy univerzálisan érvényes paradigmát tudnak felállítani a tömegkommunikáció hatásáról a politikai viselkedésre.” (227–231. o.) Valószínűleg ez a bizonytalanság, ez a „nem tudás” a garancia arra, hogy a politikai kommunikáció játszmaí hosszú-hosszú ideig megjósolhatatlan kimenetelű játékok maradnak, és hogy a terület még számos kiváló kutatási területet kínál az önként jelentkezőknek.

Szokács Kinga fordítása szépen követhető, olvasmányos, bár néhol szóismétlésre bukkanhatunk, az angol szakkifejezéseket pedig nem minden esetben próbálja meg megmagyarázni, érthetővé tenni. A könyv borítóján egy jól eltalált, kifejező kép lát-

ható. Egy torzonborz, ősz szakállas bölcs – feltehetően egy piactéren – magyaráz az őt körbeálló, áhítattal figyelő közönségének. Az agóra persze sokat változik, fejlődik, alakul. De a lényeg nem; továbbra is a meggyőzés, a rávezetés marad a politikai kommunikáció középpontjában. A kötet szép kiállítású darab, világos, kezelhető, mutatós példány.

* * *

Szintén fontos témájú könyvet jelentetett meg a Sárközy Erika sorozatszerkesztésében készülő Erasmus könyvek sorában az Akadémia Kiadó. Mazzoleni könyvéhez hasonlóan itt is a választók megnyeréséhez vezető útról, a politikai kommunikációról esik szó, azonban annak egy sokkal lényegretörőbb részéről: a választásokat megelőző kampánykommunikációról.

A tanulmánykötet a 2002-es országgyűlési választások kommunikációjának egy-egy speciális aspektusát dolgozza fel, eléggé változó színvonalon. A vizsgált területek kétségkívül jelentősek, eddig – és főleg hazai vonatkozásban – feltáratlanok. A kötet egyértelmű értéke, hogy a tanulmányok többsége azért magas színvonalú, újat is mondani tudó mű. Ez már csak azért is fontos, mert egyelőre nem tolonganak a politikai kommunikációval, ezen belül is a kampánykommunikációval foglalkozó művek; ezen a területen nyomasztó az elmaradásunk a nemzetközi politikatudományi szakirodalommal szemben.

Nyilvánvalóan vita tárgya lehetne, hogy miért pont ezt az öt tanulmányt, miért ezt az öt témát tartották fontosnak kötetbe rendezni. A dolog természetesen védhető, hiszen témáját tekintve egyik dolgozat sem lóg ki a sorból, de bizonyos, hogy lehetett volna egyéb, a 2002-es választáson megjelenő új kampánykommunikációs elemet is vizsgálat tárgyává tenni. Nem kizárt, hogy gombhoz a kabát módjára a meglévő tanulmányokat gyűjtötték össze, semmint előre kigondolták volna, hogy miről is kellene szólnia ennek a könyvnek. Ennek ellenére ambiciózus célt jelölnek meg a szerzők a könyv bevezetőjében. A cél tehát „egyrészt az, hogy többet tudjunk meg a magyar politikai élet bizonyos jellemzőiről, másrészt – s ezt tekintjük a kutatás kiemelt aspektusának – a politikai kommunikáció működési mechanizmusáról szerettünk volna mélyebb ismereteket szerezni” – írják. Kérdés tehát az, hogy ez a mély mennyire mély, megtudunk-e valamit a politikai kommunikáció működési mechanizmusáról.

Hogy az öt tanulmány a fontos téma ellenére sem képes igazán fontos könyvvé formálódni, annak több oka is van. Egyrészt az olvasónak olyan érzete lehet, mintha némely szerző csupán újjgyakorlatnak tekintette volna vonatkozó tanulmányának elkészítését, részben a már általa is leírt gondolatok miatt, másrészt a sokat ígérő bevezető ellenére sem ástott le a téma mélyrétegeibe.

Magasra teszi a lécet a többiek számára mindjárt az első dolgozat. Kiss Balázs tanulmánya a tabloidizáció (bulvárosodás) és a perszonalizáció jelenségével foglalkozik. (A témában emlékezetes előadást is tartott már Kiss a *Hol a határ?* konferencián, amelynek anyaga később kötetben is megjelent.¹⁾ A téma is hálás bizonyos tekintetben, hiszen kétséget kizáróan új és nagyon fontos jelensége volt a tavalyi kampánynak a vezérek mögé rendeződés, és a politika „felhígulása”, fogyaszthatóbbá tétele. Kiss bemutatja, hogy a perszonalizációnak két eltérő jelentése is van. Egyik a vezéresedés, „vagyis a kampánytörténetek és -üzenetek áttevődése a szervezetekről a személyekre”, másik pedig a popularizálódás, ami a politikai történeteknek az „egyszerű emberek” életén keresztül történő megjelenítését jelenti. A tabloidizáció három rétegben is végbemegy a hírszolgáltatáson belül. Egyrészt a bulvár kiszorítja a minőségi sajtót a standokról és a hullámhosszokról. Másrészt az egyes orgánumon belül is egyre nagyobb helyet foglalnak el a bulvárnak minősíthető cikkek, illetve műsorok, végül pedig az egyes cikkek, műsorokon belül is átveszi a teret a bulvárosodó hangnemen, létrejönnek a hibrid műfajok.

A bulvárosodás folyamatát gyakorlatilag fokról fokra végigkövethettük, követhetjük az elmúlt és elkövetkező években, de a vezéresedés vadonatúj elem volt a tavalyi választáson. (Legalábbis abban az értelemben, hogy egyértelműen két „vezér” között zajlott a küzdelem, közülük és nem pártok közül választott a szavazók túlnyomó többsége.) Kiss remekül mutatja be, ahogyan Medgyessy fokozatosan vezérként jelenik meg a kampányban (Orbán Viktor esetében ez kevésbé volt újszerű), végigveszi az egyes fontosabb beszédek tartalmát, az országjárás jelentőségét, az MSZP miniszterelnök-jelöltjének magától a párttól való megkülönböztetését.

Megítélésem szerint a dolgozat kevésbé jól sikerült része az a néhány gondolat, amely azt boncolgatja, hogy Medgyessy mennyiben volt a legalkalmasabb jelölt a szóba jöhető szocialista jelöltek közül. Ugyan itt is értékes megállapításokat olvashatunk, de valahogy túl sok a talány, túl sok a feltételezés és kevés a biztos információ az érvek között. (Ideértem azt is, hogy Kiss úgy kalkulál Medgyessy SZT-múltjával, mintha ez alapvetően meghatározta volna a szocialisták stratégiáját, noha erről végképp semmi bizonyos nem tudható. Ráadásul a D-209-ügy még többször visszaköszön a tanulmányban. Ha már belemegy Kiss ennek a helyzetnek az elemzésébe – szükségtelenül –, akkor el kell mondani, hogy nagy valószínűséggel az általa feltételezettnél jóval bonyolultabb folyamatok és erőviszonyok alakítják ki, hogy ki legyen végül a jelölt.)

A dolgozat jogosan időzik el a későbbi miniszterelnök verbális képességeinek vizsgálatánál, hosszan elemezve a miniszterelnöki vitát megelőző taktikai vitát is. Visszagondolva a tavaly

márciusi–áprilisi időszakra, abszurdnak hat, hogy a két vezető párt heteken keresztül vitatkozott a vitáról, plazmatévékről, a vita feltételeiről. Felsejlik a kép, amint Medgyessy Péter óráját nézegetve (amelyről később szórólapokon tudtuk meg, hogy milyen nagyon drága) toporog a Béke Szállóban, és konstatálja, hogy Orbán Viktor, ígéretének megfelelően, tényleg nem jött el. Másfél év távlatából visszaneézve egészen bizonyos, hogy másféle gondolatokat ébreszt ez bennünk, mint annak idején, de Kissnek tökéletesen igaza van, amikor ezt annak illusztrálására használja fel, hogy a jelöltek összecsapásának fontosságát kiemelve, mint a vezéresedés egyértelmű jelét.

Orbán vezérként való bemutatása természetesen könnyebb feladatnak tetszik. A Fidesz jelöltjének „a ciklus alatt végig különleges médiakörítésben volt része, sokszor egyszerűen azért, mert olyan eseményeket hoztak létre tudatosan körülötte, melyek újabb és újabb oldaláról ismertették meg az állampolgárokkal. Vendégül látta állampolgárok százait a Parlament épületében, segédkezett az árvízi gáton, láttuk körmenetben és futballmérkőzésen, vett át egyetemi díszoklevelet és kapott kézcsókot, társalgott nagy országok vezető politikusaival és »kisemberekkel«, megtudtuk, hogy nem veri a feleségét, viszont gondosan neveli gyerekeit.” (22. o.) Érzékletes leírás, amely jól támasztja alá a vezéresedés tételét.

Nagyon izgalmas a tanulmány azon része, amely a perszonalizált támadásokról szól. Egyértelmű, hogy a vezéresedés végbemenetele után már nem a pártot, hanem magát a leadert kell támadni, és ezt a két oldal eltérő sikerrel oldotta meg. Kiss szerint jellegzetes példája volt a vezér támadásának dr. Kende Péter botránykönyve, amely alkalmas volt Orbán Viktor démonizálására. Kiss szerint a jobboldali sajtó nem kapcsolt időben, vagy nem vették komolyan, hogy Medgyessy az utolsó pillanatokig is miniszterelnök-jelölt marad, ezért több irányba próbáltak tüzelni. (Az, hogy a jobboldali sajtó arra számított volna, hogy Kovács László lép Medgyessy helyére, szintén Kiss kevésbé bizonyítható feltételezéseinek közé sorolandó.)

A dolgozat hátralévő részében a popularizálódással foglalkozik, bemutatja, hogy sajtó egyre inkább hajlamos arra, hogy a politikát ne nagy összefüggések rendszereként, hanem az átlagember életére gyakorolt hatások bemutatása révén tálalja. Megvizsgálja „a hétköznapiság” taktikáját, amelynek legjellegzetesebb példája az a száznapos program volt, melynek révén bárki kiszámolhatta magának, hogy neki személy szerint hány forintot hozna a kormányváltás. A „vezér popularizálódása” a megszokott tétel szerint a leader nép közé vegyülését, a „kisemberek” gondjával való megismerkedést jelöli. Jócskán láthatunk erre példát mindkét oldalon.

Dányi Endre nem merül bele aprólékosan a tavalyi választás részleteibe, hanem inkább kurrens elméleti háttérrel, dicsére-

tesen messziről indítja útjára a posztmodern kampánytechnikákról és az ellenőrzés válságáról írott dolgozatát. A választás itt inkább csak apropó a valóban tanulságos elmélet megfogalmazására. A tanulmány kitűzött célja, hogy a kampány példáján mutassa be, hogy az új technológiák tömeges használata milyen kihívásokat jelent a politikai rendszer szereplői számára; állítása szerint az új, decentralizált technikák (e-mail, sms) képesek átalakítani a politikai kommunikáció korábbi szabályait. (Az állítás végül csak részben nyer igazolást; egyelőre csak annyit mondhatunk ki, hogy kismértékben mindenképpen képes módosítani azt, de átalakításról egyelőre nincs szó.)

A dolgozat célja, hogy három egymástól függetlenül kezelt elmélet szintézisét teremtsen meg. Az első a kontrollforradalmat, vagyis az információáramlást ellenőrző szervek a digitális kódolás miatti nehézségeit mutatja be. Az interneten lévő tartalmat könnyű tárolni, másolni, formálni, reprodukálni és a „megszokott” kapuőröket kicselezve továbbítani is. (Ez a jellemző két irányban is kifejti hatását, hiszen kétségtelenül rendkívül demokratikus információáramlást tesz lehetővé, de remekül tudja hasznosítani, hogy mást ne is említsünk, a nemzetközi terrorizmus is.) Dányi Grove elméletére hivatkozva jegyzi meg, hogy ezek a változások magát a rendszert változtatják meg, és kialakul a kontrollválság. (45. o.) A második elmélet, az e-demokrácia (ez egyébként a Dányi-Sükösd-féle műhely² névadója is), amely a nép uralmának kiüresedett fogalmát lenne hivatott felváltani, de legalábbis árnyalni. Az e-demokrácia a technoutópisták szerint út lehet a közvetlen demokrácia, az „intelligens közösség” megvalósulásához, míg mások, a technorealisták és technopessimisták; borúlátóbbak az emberi kapcsolatok felbomlásától, pszeudoközösségek létrejöttétől, sőt az állami felügyelet kiterjedésétől és a nyilvános tér szétaprózódásától tartanak. A harmadik elmélet a „tartalomszolgáltatás vs. személyközi kommunikáció” vita bemutatásához kapcsolódik. Dányi vázolja a mostanában divatos „vírusmarketing” fogalmát, és ezzel jut el a 2002-es választásokig; az elméletek bemutatása után a gyakorlati résszel is foglalkozik. Láthattuk, hogy a tartalomszolgáltatás területén nem mutattak sok újdonságot a mértékadó pártok, nem igazán tudtak mit kezdeni az interaktivitás nyújtotta lehetőségekkel sem. Ugyanakkor az újfajta kommunikációs csatornák (e-mail, sms) valóban forradalmasíthatják a politikai kommunikációt, amint erre jó példa volt (vö. kontrollvesztés), ahogy az MSZP által meg nem szervezett, spontán nagygyűlés alakult ki a Vörösmarty téren, amíg a prominensek a Gerbaud-ban beszélgettek egymással. A vírusmarketingre számos másik példát is hoz a szerző a Nyílt Társadalom Intézet (OSI) által összegyűjtött e-mail, és sms archívumból³, és ezek között sok akad, amely alkalmas volt a mozgósításra, aktivitás fokozására. A szerző tehát gyakorlati

példákon keresztül illeszti közös modellbe a három elméletet, fontos lépést téve a későbbi kutatások felé. Ugyanakkor, amint erre korábban Dányi is utal, a technikai változások annyira gyorsak és olyan sokirányúak, hogy nincs rá garancia: akár a közeljövőben teljesen másfelé ne forduljanak, és a csak kiforróban lévő elméletek bizonyos értelemben máris talajukat veszítik.

Reményi Andrea Ágnes munkája a 2002-es kampányviták interakciós elemzésére vállalkozik. (Négy vitát vett fel a vizsgáltak közé, ebből csak három [Pokorni–Kovács, Medgyessy–Orbán, pártelnökök a tv2-n] zajlott az országgyűlési kampány keretében, a negyedik elemzett vita a főpolgármesterek közötti volt.). Az izgalmas kutatás vizsgálja az interakciós jelenségeket, ezek a kérdések, a válaszadás és válaszmegkerülés, a vitapartner vagy a közönség megszólításának témája, a témaváltás, a beszédmenyiség, a szóátadás, a közbevágás és a hezitációs lehetőségek. A szerző közvélemény-kutatási adatokkal vázolja fel, hogy milyen jelentősége van a nagyközönség várakozásainak a vita végeredményének megítélésében, és az sem árt, hogy – mivel talán kevésbé ismert területről van szó – a megszokottnál hosszabban mutatja be a konverzációelemzés, interakciós elemzés kutatási folyamatát. Alapos jellemzést olvashatunk a kampányvitákról is, amelyek legfőbb célja természetesen nem egymás, hanem a közönség meggyőzése. Azt is megjegyzi, hogy a kampány utolsó fázisában tartalmilag újat mondani már nem lehetséges, ezért a meggyőzés inkább retorikai, semmint tartalmi kérdés. Ebben a részben mutatja be az elemzett viták reguláris rendjét is. Véleményem szerint, ha már ilyen alaposan mutatja be ezeket a szabályokat, akkor akár érdemes lett volna azt is megmutatni, hogy ezek a szabályok milyen konkrét befolyással lehetnek a vita kimenetelére, de ez sajnos hiányzik a tanulmányból.

Ezt követően már a konkrét viták elemzése következik, megfigyelhetjük, hogyan gyakorolt kontrollt az idő és a megszólalás joga felett Kovács László és Pokorni Zoltán, vagy éppen hogyan teljesített ezen a területen Medgyessy Péter és Orbán Viktor. A közbevágás technikájának elemzésére jól adta magát a tv2-n lefolytatott emlékezetes pártelnöki vita, ahol a rendelkezésre álló idő nagyobbik részében egynél több szereplő beszélt egyszerre; valóban „egymás szájából” szedték ki a szót.

A tanulmány kicsit talán túlrészletezett eleme az időhatárok betartásáról szóló, ebben ugyanis a moderátorok teljesítményét veszi górcső alá, akik ugyan kétségtelenül alakítói lehetnek egy-egy vitának, de kampánykommunikációs szempontból nem érdemes elemezni a mutatványukat. (Ennek ellenére érdekes ismét látni, hogy például hogyan folyt szét, hogyan kúszott fel 110 helyett 140 percesre a Kovács–Pokorni-vita Betlen János moderálása alatt, és hogyan tartotta be a pontos műsoridőt Bárdos

András a Medgyessy–Orbán-vitán.) Paradox ugyan, de ezeket a technikákat a moderátor újságíróknak, mint szakembereknek pontosan kellene ismerni és alkalmazni, míg a politikusok meggyőződése szerint egy-egy kiragadott helyzetben kevésbé voltak tudatában annak, hogy amit tesznek az éppen – példának okáért – a „témák interpretálása feletti kontroll”.

A dolgozat talán legszemléletesebb fejezete az, amelyben a szabályszegéseket mutatja be Reményi az egyes vitákon keresztül. Ilyen „szabályszegéseknek” számít a közbevágás, amelyet a tv2-s pártelnöki vitán érzékeltet jól a szerző. A másik ilyen szabályszegés a másik fél megszólítása, illetve ennek elhárítása, amelyet, az előzetes megegyezés szerint kerülniük kellett volna a főpolgármester-jelölteknek, mégis több kísérlet történt Schmitt Pál megszólítására a két másik jelölt részéről. Reményi két konklúziót von le, az egyik szerint „a vitában nemcsak a racionális, vagyis argumentációs szinten érdekeltek a résztvevők abban, hogy partnerük/partnereik fölé kerekedjenek, hanem viselkedés, így a nyelvi viselkedés szintjén is”. (96. o.) Másik konklúziója szerint a résztvevőkön, a közönségen és a moderátoron kívül az is szükséges ahhoz, hogy a vita valódi kampányvitává váljon, hogy a vitatkozó felek interakcióban legyenek, mondanivalójukat egymásra vonatkoztassák.

Kicsit kilógónak érzem a kötetben az egyik szerkesztő, Schleicher Nóra tanulmányát a női politikusi szerep nyelvi konstrukciójáról. A dolgozat felvázolt célja, hogy a társadalmi nem (gender) és a nyelvhasználat kapcsolatára vonatkozó elméletek, kutatások eredményeit felhasználva választ keressen arra, hogy milyen lehetőségei vannak a nőknek a politikai szférában való megnyilvánulásra, és hogy milyen szerepvárásoknak kell megfelelniük ahhoz, hogy az adott női, illetve politikusi szerepeket betölthessék. Hogy a cél elérése kétségesen teljesíthető, az már akkor kódolva lett a dolgozatban, amikor az elemzés tárgyául Dávid Ibolya a fent már említett tv-2-n lévő pártelnöki vitában való szereplését választotta. Nyilván szubjektív a dolog, és nem is reprezentatív a minta, de még nem találkoztam olyan emberrel, aki Dávid akkori alakítását az éppen őmiatta emlékezetessé vált vitában ne nagyon gyengének ítélte volna. Az egyöntetűen elmarasztaló ítélet és a kirívóan sikerületlen szereplés alkalmatlanná teszi ezt a tv-műsort, hogy egy ilyen jellegű elemzés tárgyává váljon (szemben például Reményi tanulmányával, amelyhez ideális választás volt). Ráadásul Dávid kampánybéli szereplése nem volt hangsúlyos, szinte alig jelent meg a kortesidőszak alatt. Ha már ezt a témát dolgozza fel Schleicher, mindenképpen indokolt lett volna más női példát választania (akár Lendvai Ildikó, akár Szili Katalin szereplésére gondolva vissza).

Érdekes viszont a különböző feminista irányzatok bemutatása (liberális, radikális, illetve posztmodern feminizmus). Majd

részletekbe menő elemzést olvashatunk a gender és a nyelvhasználat összefüggéseiről és a különböző modellekről. Ezt követően mutatja be kutatásának másik rétegét, amivel, megítélés szerint ugyanaz a gond, mind Dávid Ibolya szereplésének kiválasztásával. Jelesül, az elemzésre kiválasztott negyvenkettő cikk (ami egyébként nem túl sok) olyan helyekről került kiollózásra, amelyek leegyszerűsítik, egyben deformálja a kutatás eredményét. Nem lehetünk meglepve, hogy a bulvár Mai Napban megjelent 9, a konzervatív Magyar Nemzetből származó 16 (!) és a szélsőséges Magyar Demokratából kivett 1 cikkben valóban könnyűszerrel rá lehet bukkanni olyan dehonesztáló kifejezésekre, amelyek bármelyik feminista tételt alátámasztják. Ezzel áll szemben például a Népszabadságból kiollózott mindössze 5 darab, vagy a Magyar Hírlapból származó 7 darab írás. Különösen kínosnak érzem, hogy a tételek igazolására a vizsgálat tárgyává teszi Staller Ilonát, alias Ciccolinát is, úgyis mint magyar politikusasszonyt, ami önmagában olyan képtelenség, hogy némiképp komolytalanná teszi a kutatást. A nemzetközi genderdiskurzus nem kifejezetten pornószínésznőkön alapszik, még akkor sem, ha valamelyiküknek politikai ambícióik is vannak. (Rádadásul miért csodálkoznánk, hogy a Mai Nap kétértelmű utalásokat tesz az expornóosztárral kapcsolatban? Vagy Schleicher miért idézi több helyen is tételeinek alátámasztásául a köztudottan magyar nyelvi problémákkal is küszködő Ciccolina „Hát záporosó, zivatar én úgy sírtam” kifejezését?) Máshol pedig politikusnők kifejezésébe magyaráz bele olyan kitételeket, amelyeket nem mondtak. (Lendvai, 110. o.) Ugyanezt az erőltetett belemagyarázást éreztem a diskurzus-szervező metaforák esetében is.

Dávid Ibolya tv2-n történő szereplését a Reményihez hasonló eszközökkel elemezni a szerző (együtt elhangzó beszéd, beszélőváltás, metadiskurzus). A levont tanulságok persze alátámasztják a kiindulást, „Dávid a műsorban a férfiakéhoz hasonló politikusi szerepben jelenik meg. (...) A történelmi-társadalmi okoknál fogva a politikusi szerep és a férfi szerep között szoros megfelelés van, a szerepvállalások hasonlóak. Dávid tehát a politikusi szerepvárásokhoz igazodva a férfiszerephez is igazodik, sőt, azt is mondhatnánk, azt el is túlozza.” (130. o.) De hogy azért ne maradjunk csak az átvett férfiszerepeknél, a szerző még felkeresi Dávid Ibolya honlapját, ahol – minő szerencse – a női szerepre is talál példákat, öltözködési tanácsok, receptek, családi fotóalbumok képeiben. Schleicher végül a két szerep elegyítésének helyes arányának tudja be Dávid kedvező népszerűségi mutatóját is.

A kötet zárótanulmányát a Hegyesi Adrienn–Melegh Attila szerzőpáros jegyzi, és az Orbán–Nastase-egyezmény és a státustörvény sajtóbeli reprezentációjának és diskurzív rendjének elemzésére vállalkozik. A téma roppant érdekes, de meg kell je-

gyeznünk, hogy annyira egyedi és egyszeri vitáról van szó, hogy a kampánykommunikációra vonatkozóan hosszú távú következtetést szinte lehetetlen levonni belőle. Érzik ezt a szerzők is, akik a szorosan vett kampánykommunikációt közvetlenül nem érintő aspektust, a Kelet–Nyugat-diskurzust vizsgálják talán a legmélyenszántóbban.

Miután bemutatják a módszertani eljárást, felvázolják a státustörvény, majd az egyezmény vitájának hullámain, eseménytörténetét. Majd érdekes fejtegetés következik a vitában megjelenő narratívákról, az egyes narratívák visszaszorulásáról, újabbak megjelenéséről. Ennek fényében nagyon tanulságos a napisajtó elemzése, amely megmutatja, hogy mely elemeket boncolgatott a „kormánypárti Magyar Nemzet” és melyeket a „három ellenzéki napilap”. A legaktívabb a Magyar Nemzet volt, amely például egyszer sem nevezte az Orbán–Nastase egyezményt „paktumnak”, és az ellenzék tevékenységét sűrűn „hecckampáynak”, és „pánikkeltésnek” minősítették. Elemzik még egyes civil szervezetek és magánszemélyek részvételét a vitában. Természetesen önálló tárgyalást igényelt a „külföldi munkavállalók” kérdése is, amelyekkel kapcsolatban az ellenzéki lapok nemritkán használják az „előzönlik”, „zúdul” kifejezéseket, sőt még egy erősen sovíniszta-gyanús karikatúrát is bemutatnak a Népszavából.

A diskurzuselemzések között fontos helyet kap a nemzeti diskurzus, „amely a státustörvény és annak megalkotását nemzeti közösségi cselekvésként állítja be”. (154. o.) Ebben a diskurzusban jelenik meg leginkább a patetikus nyelv, a „felemelkedés” témaköre. Ehhez szorosan kapcsolódik a kisebbségvédelmi, transznacionális etnikai jogi diskurzus, amely a kisebbségekben élők egyénileg és kollektíven megélt hátrányos helyzetét és az állammal szembeni kiszolgáltatottságot hangsúlyozza. Egy másik diskurzus volt a státustörvény kapcsán a liberális jogkiterjesztés és diszkriminációellenesség, valamint egy másik a munkaerőpiac, avagy az állam szociális védelme. A már feljebb hivatkozott Kelet–Nyugat-diskurzus elemzésével zárul a tanulmány – és így a könyv is. A diskurzus „különböző formákban a világ társadalmait rendezi el egy Kelet–Nyugat-lejtő vagy hátravonal mentén, amely felosztás értelmében a Nyugat civilizációs és fejlődési szempontból a történeti fejlődés csúcspontja és a többi közösség ehhez képest rendezhető el.” (162. o.) A téma kifejtése magas színvonalú és érdekes, de kérdéses, hogy ennek a kampánykommunikáció szempontjából nem elenyésző-e a szerepe.

Ez utóbbi a legnagyobb gond a valóban fontos témát boncolgató egész könyvvel is. Nem bizonyos, hogy a legjellemzőbb, legfontosabb aspektusokat elemző tanulmányokat választották ki, ráadásul a változó színvonal miatt lehetetlen egységesen megítélni ezt a kötetet. Annyi bizonyos, hogy a kampánykom-

munikáció, a politikai kommunikáció kevésbé feldolgozott a hazai szakirodalomban, így minden olyan művet örömmel kell fogadnunk, amely kísérletet tesz ennek bővítésére.

JEGYZETEK

¹ Sükösd Miklós–Vásárhelyi Mária (szerk.): Hol a határ? (Élet és Irodalom Könyvek. Budapest, 2002)

² eDomkrácia Műhely, www.edemokracia.hu

³ <http://www.osa.ceu.hu/kampanyarchiv/>